

9. Станіслав О. В. До питання зв'язності тексту: теоретичний аспект (на матеріалі французької мови). *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго. 2012. Вип. 15. Т. VI(160). С. 159–165.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-4>

FEATURES OF THE LEXICOGRAPHIC DESCRIPTION OF ZOONYMS USED IN THE LANGUAGE OF FOLKLORE

ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКОГРАФУВАННЯ ВЖИВАНИХ У МОВІ ФОЛЬКЛОРУ ЗООНІМІВ

Serdeha R. L.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Language
V. N. Karazin Kharkiv
National University;
Doctoral Candidate at the Department
of Ukrainian Studies
and Linguodidactics
H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Сердега Р. Л.

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна;
докторант кафедри українознавства
та лінгводидактики
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Термін «інновація» має тривалу історію. Він був уведений до наукового обігу ще в минулому столітті австрійським та американським ученим Й. А. Шумпетером, який розумів під ним утілення відкриття, винаходу, нових технологій у виробництві. Інновації відіграють дуже важливу роль у суспільному розвитку, у становленні загальнолюдської цивілізації загалом. Це, з одного боку, процес, засоби, підходи, методи, що спрямовані на створення чи розроблення чогось нового, а з другого боку, це ще й упровадження нового об'єкта, винаходу, ідеї у дійсність для загального користування ними. Інновації в науці є необхідними, бо без них неможливий поступ і розвиток різних її галузей. Вони здебільшого зумовлюються потребами часу, бо розширюються уявлення про світ, виникає необхідність в оновленні підходів та засад аналізу різних фактів, наявних у реальному світі, об'єктивній дійсності, у тому числі

й словесних, оскільки філологія теж змінюється, розвивається, потребує нових підходів щодо дослідження як мови загалом, так і певних її явищ, потребує нових об'єктів дослідження, перспективних дослідницьких проєктів і т. ін.

Сьогодні в україністиці починає формуватися новий науково-пошуковий напрям мовознавчих досліджень – фольклорна лексикографія, який відкриває нові перспективи перед вітчизняним словникарством. Загалом в українській лексикографії уже наявна певна усталена типологія словників, тобто їх класифікація, яка описує та систематизує ті різновиди лексикографічних праць, що історично склалися в національній словникарській традиції, але будь-яка класифікація на певному етапі розвитку зіштовхується з необхідністю уточнення, доповнення, а то й кардинального переоцінювання наявних розробок і здобутків. Серед українських дослідників, які приділяли увагу теоретичним проблемам, пов'язаним із лексикографуванням словесних фактів усної народної творчості, слід назвати Н. О. Данилюк [6], Н. С. Колесник [8, 9], О. І. Сімович [13]. Певні практичні напрацювання щодо лексикографічної репрезентації деяких мовних засобів фольклору маємо в працях Т. П. Беценко [2, 3], З. С. Василько [4], Н. Журавльової [7], О. І. Сімович [11, 12]. Однак роботу в цьому напрямку необхідно продовжувати, оскільки перед фольклорною лексикографією стоїть ще чимало завдань як суто теоретичного, так і практичного характеру.

Тексти української усної народної творчості жанрово різноманітні, багаті на різні словесні елементи, які важко підігнати під якусь одну-єдину модель лексикографічного опису, бо кожен такий засіб часто потребує окремого підходу, однак типову модель для лексикографування певного класу слів, характерного для фольклору, на нашу думку, цілком можна розробити. Помітне місце посідають у фольклорних текстах різні типи онімів. Через різноманітність таких одиниць досить важко підібрати єдину модель лексикографічного опису для них. С. О. Вербич, наприклад, у сучасній онімній лексиці вирізняє 10 макрокласів [5, с. 54], які можуть розподілятися ще, зрозуміло, на менші утворення. Кожен онімний макроклас через його виразну відмінність від інших власних назв, очевидно, потребуватиме окремої моделі опису. У цій розвідці ми представимо зразки можливого лексикографічного опису використовуваних у мові фольклору зоонімів. Під власними назвами позначуваними терміном «зооніми» розуміють, з одного боку, назву певного виду тварин (заєць, їжак, кабан, пес та ін.), а з другого – їхні клички (Мурчик, Рябок, Сірко та подібні). Перші з них досить легко піддаються традиційному тлумаченню в словниковій статті. Нас цікавить друга група назв – клички, тобто прізвиська

для тварин. Спробуємо запропонувати модель опису саме для таких найменувань.

Зооніми першого типу – назви класів тварин – фіксуються в традиційних тлумачних словниках. Розглядалися вони переважно як складова стійких виразів, порівнянь, за допомогою яких зображуються риси людського характеру. Зооніми-клички тварин, які нас цікавлять, у словотвірному аспекті розглядав Г. Л. Аркушин [1]. На деякі приклади лексикографування таких власних назв, п'яти кінонімів та одного гіпоніма натрапляємо у словнику Г. П. Лукаш [10]. Однак цей словник майже не використовує в якості фактажу фольклорних джерел, залучає лише дві збірки – «Українські приказки, прислів'я і таке інше» (1864), укладену М. Номисом, та «Фольклор епохи соціалізму та будівництва комунізму» (2003) П. Юрика. Крім того, у цій лексикографічній праці представлені лише ті клички тварин, що набувають вторинного конотативного значення, хоча й подаються при таких найменуваннях також і тлумачення прямого значення. Наприклад, **БРОВКО** – кличка собаки-дворняжки [10, с. 66]; **БУЦЕФАЛ** – улюблений кінь Александра Македонського [10, с. 69], **РЯБКО** – поширений зоонім для називання рудого собаки [10, с. 216]. Подібні визначення для зоонімів цілком можна буде використати й при укладанні «Словника мови усної народної словесності». Отже, в інтерпретаційній частині словникової статті ми можемо зазначити приналежність наймення до певного класу зоонімів: ваконім, гіпонім, кінонім, фелінонім і т. ін. Однак такі позначення, очевидно, орієнтуватимуть словник на фахівців, орієнтація ж на широку читацьку аудиторію вимагатиме простішого пояснення – вказівки на те, яку саме тварину називають тією чи тією власною назвою. За необхідності потрібно наводити детальнішу інформацію про особливості позначуваної певним іменем тварини (особливо якщо кличка передаватиме одну з характерних її ознак) (**Гивер** – чарівний кінь, наділений здатністю літати), вказівку на приналежність тварини відомій постаті (**Буцефал** – кінь, що належав видатному полководцеві, царю Македонії Александрові Македонському), особливості функціонування тексту (**Коцький** – кличка казкового kota, поєднувана в казковій оповіді зі словом пан). Наведемо далі зразки лексикографування подібних найменувань: **БІСТРИЙ**, -ого, ч. Гіпонім, кличка коня. *Всьо вже перебрали: і Рябчик, і Зорька, і Бистрий, і Добрий, і Злий – ну чисто всі кінські святці вже перепустили, а їден наш, з лисиною на лобі, зістався без наймення* (Народні оповідання / упоряд. С. В. Мишанича. К. : Дніпро, 1986. С. 255).

КА́РИЙ, -ого, ч. Гіпонім, кличка коня гнідої (карої) масті. *А карого просто назвали Карим* (Там само, с. 256).

МУ́РА, -и, ж. Фелінонім, кличка кішки. – *Киця Мура, де т була?* (Дитячий фольклор / упоряд. Г. В. Довженок. К. : Дніпро, 1986. С. 81).

ЧО́РЯ, -і, ж. Кінонім, кличка собаки. *Закликав дідо на пса: «Чоря, бери його!»* (Народні оповідання / упоряд. С. В. Мишанича. К. : Дніпро, 1986. С. 185).

Лексикографування словесних фактів мови фольклору загалом і представленого в нашій розвідці одного з її лексичних сегментів – зоонімів – відкриває перспективи для формування нового напрямку філологічних досліджень – фольклорної лексикографії. Отже, пошуки нових методів, об'єктів, напрямів дослідження завжди були рушієм і загалом науки, і філології зокрема.

Література:

1. Аркушин Г. Словотвор зoonімів північно-західної України. *Типологія та функції мовних одиниць: науковий журнал*. 2016. № 2(6). С. 5–16.

2. Беценко Т. П. Мова думового епосу: Словник епітетів, складних слів, тавтологічних і плеонастичних структур, географічних найменувань і релігійних понять. Суми : СДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. 108 с.

3. Беценко Т. П. Мова українських народних дум: Словник текстово-образних одиниць. Суми : ВВП «Мрія-1», 2016. 123 с.

4. Василько З. Символіка фольклорного образу. Львів : «ДПА Друк», 2004. 392 с.

5. Вербич С. Сучасна українська онімна лексика: функціональний аспект. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. № 5. С. 54–60.

6. Данилюк Н. О. Принципи укладання словника мови української народної пісні. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія*. Ларисі Григорівні Скрипник / відп. ред. І. С. Гнатюк. Київ : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2011. С. 250–259.

7. Журавльова Н. М. Українська народнопісенна ввічливість: тлумачний словник етикетних слів, фразеологізмів і виразів. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 611 с.

8. Колесник Н. Структура статті в словнику фольклоронімів (на матеріалі бурлацьких та наймитських пісень). *Науковий вісник ССНУ ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 2. С. 7–14.

9. Колесник Н. С. Проблема лексикографування фольклорних власних назв на матеріалі українського обрядового фольклору. *Вісник*

Маріупольського державного університету. Серія : Філологія. 2023. Вип. 28. С. 174–185.

10. Лукаш Г. П. Словник конотативних власних назв. Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. 280 с.

11. Сімович О. Словник вербальних символів: Зірка, зоря; Сонце, Місяць. *Діалектологічні студії. 11: Слово-словник-корпус*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2018. С. 304–322.

12. Сімович О. Словник вербальних символів. Кінь. *Діалектологічні студії. 12: Діалект і пам'ятка*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2019. С. 423–437.

13. Сімович О. Словник вербальних символів: принципи і засади. *Українське мовознавство*. 2008. Вип. 38. С. 202–204.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-383-5-5>

**FORMAL-GRAMMATICAL TYPOLOGY
OF OPTATIVE CONSTRUCTIONS
OF THE DOUBLE-COMPLEX STRUCTURE**

**ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНА ТИПОЛОГІЯ
ОПТАТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ ДВОСКЛАДНОЇ СТРУКТУРИ**

Umrykhina L. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department
of Ukrainian Studies
and Linguistic Didactics
H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine*

Умрихіна Л. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українознавства
і лінгводидактики
Харківський національний
педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

Оптимативні конструкції – синтаксичні репрезентанти оптимативного модального значення як центрального в бажальній модальності. Вони являють собою реалізацію конструкцій синтаксичного бажального способу, що за ним у синтаксичній парадигмі закріплений відповідний структурно-семантичний тип утворення. В основі синтаксичного бажального способу лежить форма морфологічного бажального способу дієслова як основи формування предикативного центра речення: дієслово у формі минулого часу + *би* (функціонально